

ПСИХОЛОГІЧНЕ РОЗУМІННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК РИСИ ХАРАКТЕРУ

Проблема психології відповідальності досліджувалася як прямо, так і опосередковано різними фахівцями [3], [4], [5], [9], [11], [12], [13] та ін. Узагальнюючи ці та інші роботи можна констатувати, що на сьогоднішній день психологічний зміст відповідальності та фактори, що її детермінують залишаються недостатньо розкритими. Враховуючи це у своїй роботі, ми поставили мету уточнити психологічний зміст відповідальності, а також ознаки, які її можуть характеризувати.

Проведений аналіз доступної нам літератури дозволив умовно виділити три підходи до тлумачення відповідальності, як психологічного явища.

По-перше, це роботи в яких аналізується понятійна сутність відповідальності, виходячи з лінгвістичних даних [2], [6], [7], [8] та ін. У цьому сенсі можна навести два визначення, які на нашу думку більш повно розкривають це поняття. «Відповідальність - це необхідність людини давати звіт про свої вчинки та дії і наявність у неї високого почуття обов'язку» [6, с. 466].

«Це покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чийсь дії, вчинки, слова» [2, с.323].

По-друге, це досить розрізненні дослідження в яких робиться спроба дати визначення відповідальності особистості стосовно конкретної її діяльності [3], [9], [11] та ін. Тут, як показує аналіз серед пріоритетів, займають праці фахівців, що працюють у галузі управлінської діяльності [4], [5] та ін.

Переважає ж більшість авторів досить вільно формулює поняття

відповідальності. Критично не оцінюючи їх визначення можемо виділити, що всі вони зводяться до специфіки конкретної сфери діяльності особистості, Як, наприклад, педагогічної відповідальності, військової відповідальності, юридичної відповідальності, дисциплінарної, сюди також можна віднести громадянську відповідальність, правову, економічну, кримінальну та ін. [9].

По-третє, це роботи, в яких фахівці формулюють суто психологічне визначення відповідальності [4], [7], [8], [9], [11], [12] та ін. Умовно в цьому сенсі можна визначити два підходи до тлумачення відповідальності. Перший підхід об'єднує авторів, які розглядають відповідальність досить розширено, що не дає можливість чітко конкретизувати специфічні її ознаки. У цьому аспекті можна навести розуміння відповідальності як «...здатності особистості розуміти відповідність результатів своїх дій встановленим цілям, нормам, що визнані у суспільстві та колективі, в результаті чого виникає почуття співучасті у спільній праці, а при невідповідності – почуття невиконаного обов'язку» [7, с.84]. А також близько до цього розуміння в якому відповідальність розглядається як «соціальна необхідність, соціальне відношення, і по своїй природі, вона суб'єктивно-об'єктивна, тобто в її основі лежать незалежні від людини об'єктивні суспільні відносини і ці відносини повинні бути усвідомлені особистістю і реалізовані в її поведінці» [12, с.28]. Другий підхід об'єднує фахівців, які роблять спробу дати саме специфіку психологічного

визначення відповідальності. Одним з таких є розуміння відповідальності як «...риси характеру, тобто почуття відповідальності, що аналізується та обумовлене суспільними умовами безпосереднє переживання людиною свого все зростаючого зв'язку з суспільством, єдності особистих і суспільних інтересів та необхідності робити все можливе для реалізації вимог суспільства» [9, с.32]. Другим у цьому плані можна навести тлумачення де відповідальність розглядається як «...контроль над діяльністю, що здійснюється в різних формах суб'єкту з точки зору виконання ним прийнятих норм та правил» [8, с.224]. В останньому випадку відповідальність пов'язана з вольовою цілеспрямованістю як механізмом мобілізації усіх духовних сил для практичного здійснення вимог суспільства [9].

Як бачимо, при першому підході автори наводять ознаки психологічних особливостей при визначенні відповідальності, які можуть мати різнопланову функціональну визначеність. У такому випадку складно стверджувати, що ці ознаки є специфічними саме для відповідальності, а не для інших властивостей чи рис характеру людини. Також є досить спірним зведення відповідальності до емоційно-вольової саморегуляції.

У другому підході простежується певна логіка до характеристики саме психологічного визначення відповідальності. Узагальнюючи такі дані, можна умовно відмітити спільні ознаки, які наводить у своїх роботах більшість дослідників при визначенні відповідальності. До останніх відносяться усвідомлення особистістю певних обов'язків, норм, наявність мотивації, емоційно-мотиваційної активності, саморегуляції та ін.

Враховуючи це, у своїй роботі ми приходимо до того, що відповідальність – це риса характеру, що пов'язана з реалізацією певних доручень, соціальних норм, правил, цінностей за рахунок почуття обов'язку та емоційно-мотиваційної саморегуляції особистості. Безперечно, зазначене тлумачення не є остаточним і в процесі подальшої роботи воно може змінюватися та уточнюватися.

Відносно ознак за якими можна було б охарактеризувати чи описати відповідальність, то тут за даними різних досліджень є певні розбіжності [4;5 та ін.]. Як правило вони пов'язані з тим, що автори беруть за основу різні теоретичні підходи, що розкривають механізми пізнання відповідальності. Ще більш ускладнюється ця проблема коли пропонуються методи дослідження відповідальності на основі спонтанно-побудованої моделі ознак. Тобто спочатку розробляється методика не на основі попередніх теоретично-емпіричних досліджень ознак, а на основі схоластичного підходу на рівні певних стверджень.

Крім вищенаведеного розкриття психологічних ознак відповідальності також ускладнюється відсутність системних теорій які б описували її цілісно. Такий стан проблеми негативно відбивається прямо чи опосередковано на всіх дослідженнях, присвячених проблемі відповідальності [3], [4], [5], [9], [11], [12] та ін. Постає питання як змінити ситуацію на краще, щоб мати чіткі ознаки за якими можна було б оцінювати відповідальність.

Можливими тут є три паралельні шляхи. Перший – це проведення емпіричного дослідження на групі експертів для отримання інформації про такі ознаки. Другий – побудова теоретичної моделі внутрішніх та зовнішніх механізмів, що можуть

характеризувати відповідальність особистості. Третій шлях, пов'язаний з поєднанням отриманих результатів у першому й другому випадках для системного визначення ознак, що можуть описати відповідальність цілісно. Саме такий шлях ми вважаємо найбільш оптимальним та продуктивним. Результати такого підходу можуть бути використані як для побудови діагностичного інструментарію оцінки відповідальності, так і розробки цілеспрямованих систем, орієнтованих на її розвиток та корекцію.

Таким чином, підводячи в цілому підсумки виконаної роботи можна зробити попередні висновки:

По-перше, проблема відповідальності досліджується фахівцями різних галузей наук і є достатньо актуальною. При цьому

ЛІТЕРАТУРА

1. *Божович Л.И.* Проблемы формирования личности. – М., 1997.

2. *Бусель В.Т.* Великий тлумачний словник сучасної української мови – Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2005.

3. *Грядунова Л.И.* Социальная ответственность личности в условиях развитого социализма. – Киев, 1979.

4. *Муздыбаев К.* Психология ответственности. - Ленинград: Наука, 1983.

5. Моральний вибір та відповідальність особистості//Етика: Навч. посіб./за ред. В.О.Лощового. – К., 2002. – С.101-112.

6. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка. – М.: «Русский язык», 1990.

7. *Платонов К.К.* Системы психологических понятий. Краткий словарь.- М.: «Высшая школа», 1984.

Подано до редакції 3.07.06

специфіка психологічного змісту відповідальності вивчена недостатньо. Відсутні чіткі теоретико-методологічні концепції, які б системно пояснювали механізми її виникнення та функціонування.

По-друге, показано, що відповідальність слід розглядати як рису характеру, що пов'язана з реалізацією певних доручень, соціальних норм, правил, цінностей за рахунок почуття обов'язку та емоційно-мотиваційної саморегуляції особистості.

По-третє, для пізнання ознак, що характеризують відповідальність важливим виступає узагальнення емпіричних даних, що можуть виступати основою для їх аналізу та уточнення концептуальної моделі механізмів виникнення та функціонування відповідальності.

8. *Петровский А.В., Ярошевский М.Г.* Краткий психологический словарь. - М.: Политиздат, 1985.

9. *Рудковский Э.И.* Свобода и ответственность личности. – Минск, 1979.

10. *Рудковский Э.И., Бочков А.А.* Социальная философия. – Витябск, ВГУ 2000.

11. *Тузова Т.М.* Ответственность личности за свое бытие в мире. – Минск, 1987.

12. *Фартухова Г.В.* Социальная ответственность личности и атеизм.- М., 1980.

13. *Шабунев А.С.* Социальная ответственность личности как философская проблема – СПб: Ступени, 1999.

РЕЗЮМЕ

В данной работе рассматриваются проблема ответственности в аспекте подходов, которые сложились к пониманию ее содержания.

Выделяются три позиции относительно ее содержания. Предлагается авторский подход к ее психологическому определению.

Также анализируются сложившиеся по которым можно проводить оценку подходы по установлению признаков, ответственности.

SUMMARY

The article analyses the problems of responsibility in the aspect of approaches to interpreting its contents, pointing out three positions concerning its definition. The author suggests an original approach to its psychological definition, as well as analyses traditional approaches to features determining due to which it is possible to estimate responsibility.